

*І.О. Мохнатюк
(м. Київ)*

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТВОРЧОСТІ І.ФРАНКА

І.Франко залишив помітний слід у культурному житті українців. Завдяки наполегливій праці й непересічним творчим здібностям він зробив великий внесок у розвиток української демократичної культури останньої третини XIX – початку XX ст.

Характеризуючи світогляд вченого, потрібно згадати про історичність його відповідної культури. Поняттям “історичність світогляду” охоплюється процес класифікації відношення “людина – світ” відповідно до абстрактних теоретичних моделей (типів), в яких фіксуються його найважливіші структурні особливості.

При характеристиці поглядів І.Франка на минуле варто відзначити, що у його творчій спадщині можна виокремити концепт (від лат. *conceptus* – поняття) історичного розвитку, що характеризується своєрідністю поглядів вченого на історію. В сучасних суспільнознавчих науках під концептом розуміють поняття – ідею, що містить у собі певний підхід до дійсності. Розгортання змісту концепту в системі суджень утворює концепцію¹.

При всій багатогранній діяльності та титанічній праці І.Франка у його особі виступав мислитель з широким світоглядом, що не тільки дійшов до наукового розуміння природи громади, її ролі в суспільстві, історичного розвитку останньої, а й дивився вперед, у майбутнє людства, для наближення якого він невтомно і з гарячою пристрасною працював. Непримиренний до всяких застарілих, консервативних та реакційних поглядів, канонів і звичок, до всякого догматизму він нічого не брав на віру, до всього ставився критично, не боявся виявляти й виправляти свої власні помилки².

В своїй творчості вчений неодноразово звертався до проблеми державного устрою країни. І.Франко, безперечно, був прихильником її громадівського устрою. Мислитель наголошував, що громада є найменшою складовою одиницею держави. З такого твердження випливає завдання, виконання якого він покладав на державні управлінські кола. Дане завдання зводилося до забезпечення необхідними правами для подальшого розвитку та покращення впорядкування найменшої, але основної одиниці держави³.

Говорячи про організацію влади у суспільстві майбутнього, яке повинно задовольняти потреби всіх верств населення, він зазначав: “Там держави в нинішнім розумінні не буде, бо над народом не буде управи згори, але сам народ здолу (тобто знизу від громад) управляє сам собою, працює на себе, сам образується і сам обороняється.”⁴

Досить цікавим є погляд І.Франка на участь держави в процесі виробництва, а отже й у житті сільської громади. Він наголошував на тому, що надмірне втручання останньої в цю справу є зайвим та недоцільним.

Аспект “держави і виробничі відносини у суспільстві” цікавив письменника постійно. Певше традиційно порушувала інтереси громади, обмежувала її діяльність різними законами й постановами, втручалась у виробничий процес. Ще 1890 р. він писав: “Ніяка громадська, крайова ані урядова постанова, ніякий параграф хліба не спече, ані чобіт не вшиє, се так. Але малесенький параграф може зробити чоловікові неможливим пекти хліб або шити чоботи.”⁵

Актуальність поглядів у Франка на проблему праці полягає насамперед у тому, що він перший в українській та один з перших у європейській літературі всебічно розробив цю тему у контексті духовності. Вже в першому своєму літературно-історичному трактаті “Поезія і її становисько в наших временах” учений зазначав, що

духовне ледарство – то злочин проти гуманності. До творчого доробку І.Франка слід віднести те, що, ставлячи у центр своєї світоглядної культури людину, він сформулював головний закон людяності, суть якого полягала в тому, що неробство – зло, а праця – добро. Вона в розумінні мислителя – єдине, що здатне творити й вдосконалювати людську душу, вселяти у неї почуття гідності та правди, сприяти розвитку економічних основ громади. Він вважав, що духовну силу може мати лише така праця, в якій живе громадянська свідомість, яка не тільки виправдовує, а й визначає мету і сенс людського покликання на землі⁶.

Саме проблема духовності в праці та суспільних відносинах займала одне з основних місць у творчості вченого. Він ґрунтовно розглядав характер останньої у суспільстві. По-перше письменник вважав, що вона має слугувати більшості людей і в першу чергу інтересам простих робітників. Цим підкреслювалося, що духовна сторона її має соціальний зміст. У суспільно корисній праці людина знаходить найбільше задоволення, радість, утіху для життя. На думку І.Франка, не всяка праця є такою. Він відзначав, що саме пануючому класу вигідно поширювати легенду про те, нібито у суспільстві працюють “всі для всіх”. Мислитель справедливо вказував на класові корені такої легенди. Панівні верстви суспільства та їх ідеологи “стараються таким чином довести, що немає на світі жодного робітничого питання”, бо немає окремого класу робітників”⁷. Зауваження письменника про намагання експлуаторських кіл прирівняти свою “працю” до праці простих людей не втратило своєї сили і в наш час. По-друге, І.Франко підкреслив також іншу духовну сторону трудової діяльності: людина сама змінюється під впливом певних форм суспільно корисної праці, яка не тільки “світ перероджує”, а й змінює саму її. Вчений вважав, що виховання у людей високих духовних принципів якнайтісніше зв’язане з виробничою діяльністю, з суспільно корисною працею.

Правильно вказуючи на те, що вона є важливою передумовою поліпшення добробуту суспільства, окремих людей, І.Франко одним з перших в українській літературі останньої чверті ХХ ст. на повний голос заговорив про велику перетворюючу силу праці в тогочасному житті. Цю проблему письменник поставив у зв’язку з посиленням народно-визвольної боротьби в Україні, зокрема у Галичині, в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Разом із тим І.Франко переконавав читача у життєдайній силі праці як джерела високої моралі та щастя людини.

Ще одним проявом його духовності є окреслена мислителем 1896 р. в статті “З кінцем року” і розвинена згодом програма послідовного й цілеспрямованого національного будівництва. Вона має підкреслено комплексний характер, оскільки “...тільки інтегральна, всестороння праця зробить нас живою одиницею серед народів.”⁸

Поособливному висвітлюється проблема праці у контексті духовності, коли І.Франко веде мову про єдність українського народу. Зокрема дослідник ніколи не забував свого родоводу й не цурався власного народу. Доказом цього можуть бути свідчення вченого: “Як син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов’язку віддати працю свого життя тому народові.”⁹ Й справді Франко став виразником дум і прагнень широких мас. Йому було знайоме й добре зрозуміле важке життя простого робочого люду.

Говорячи про історичність світогляду мислителя, варто зазначити, що вона полягає в наступному: а) він визнає об’єктивний характер змін “світогляду”; б) стверджує, що світогляд змінюється відповідно до обставин, зумовлюючи собою історичну парадигму, взірць, який на той час виробився й панував у суспільстві.

В світогляді І.Франка представлені протилежні позиції – матеріалістичні та ідеалістичні. В літературній творчості для нього більше важив духовний світ героїв, тоді як у наукових працях домінував всевладний розум.

Роздуми письменника про суспільно-політичні процеси у Галичині були

передовими і сучасними. В них віддзеркалилась ідейна та практична діяльність, спрямована на вдосконалення функціонування громади, визначення ролі праці у суспільному житті. Слід також розглянути концепцію історичного розвитку в творчій спадщині І.Франка. Вона у вченого виступає як система доказів того, що історія – це єдиний, цілісний процес розвитку взаємопов'язаних феноменів буття. “Під історією розуміємо слідження внутрішнього зв'язку між фактами, т. є. таке угруповання поєдинчих, важніших і дрібніших фактів, щоб з них виходив якийсь сенс, т. щоб видно було певні основні закони природні, правлячі тими фактами і викликаючі їх.”¹⁰

Авторитет І.Франка серед українців Галичини на початку XX ст. був надзвичайно великим. Він базувався не лише на літературному таланті цієї непересічної людини, а й на вмінні мислителя відчувати і виражати настрої та бажання активної частини народу, не поступаючись при тому принциповими речами, якими для нього були свобода й щастя людини незалежно від національності, віросповідання, соціального стану.

Можна стверджувати, що І.Франко був своєрідною цілісною натурою, котра ще і досі неповно проаналізована як цілісність в історичній літературі. У його особистості відображається поєднання різноманітних сторін світоглядної культури.

¹ Філософський енциклопедичний словник. – Київ, 2002. – С.300.

² Брагінець А. Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка. – Л., 1956. – С. 124.

³ Франко І.Я. Зібрання творів в п'ятдесяти томах. – Київ, 1985. – Т. 44. Кн. 2. – С.175.

⁴ Там само – Т.45. – С.76.

⁵ Франко І.Я. Зібрання творів в п'ятдесяти томах. – Київ, 1985. – Т. 44. Кн. 1. – С.531.

⁶ Людина і світ: Підручник. – Київ, 2001. – С.132.

⁷ Франко І.Я. Зібрання творів в п'ятдесяти томах. – Київ, 1985. – Т.45, – С.71.

⁸ Там само. – Кн.2. – С.101.

⁹ Возняк М.С. З життя і творчості Івана Франка. – Київ, 1955. – С.4.

¹⁰ Франко І.Я. Зібрання творів в п'ятдесяти томах. – Київ, 1985. – Т.45. – С.77.